

Conflictafhandeling of risicomangement? Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector. (Verdedigd op 17 december 2003)

Binnen het onderzoek naar ondernemingscriminaliteit is er al een tijd een discussie aan de gang over de wijze waarop gereageerd moet worden op strafrechtelijke inbreuken van ondernemingen: door een strafrechtelijk repressief optreden of in een sfeer van negotiatie en gecontroleerde zelfregulering. Dit debat vloeit voort uit de decenniaoude twist over het al dan niet strafwaardig karakter van schadelijke ondernemingsactiviteiten. Het doctoraatsonderzoek was een reactie op beide discussies die de vraag naar de duizenden slachtoffers van die schadelijke ondernemingsactiviteiten volledig terzijde laten. Los van de overweging of de onderneming strafrechtelijk vervolgbaar is, ga ik in het onderzoek na welke mogelijkheden slachtoffers hebben om conflicten met ondernemingen af te handelen en of die mogelijkheden ook aanleiding geven tot een concrete oplossing in het belang van de slachtoffers.

De neerslag van het onderzoek bestaat uit drie delen. Het eerste gedeelte vormt het theoretische kader van de probleemstelling. Vooral vanuit Becks analyse van de risicosamenleving maar ook op basis van criminologisch onderzoek, stelde ik vast dat economische sectoren de erkenning van slachtofferschap en het oplossen van schadezaken belemmeren door een resem aan mechanismen, samengevat als risicomangement. Om die slachtoffers wel in beeld te krijgen, heb ik vanuit een slachtofferperspectief (en niet vanuit het klassiek criminologische daderperspectief) een breed normatief kader genomen voor slachtofferschap. Slachtofferschap is het gevolg van het miskennen van mensenrechten. Elk individu of elke gemeenschap die schade opgelopen heeft doordat de private sector mensenrechten heeft miskend, valt binnen het bestek van slachtofferschap. Daarbij wordt geen onderscheid gemaakt tussen burger- en politieke rechten of sociale, economische en culturele rechten. Ten slotte baken ik het concept conflictafhandeling af. Conflictafhandeling staat voor de wijze waarop slachtoffers reageren op hun slachtofferchap. Dat kan variëren van vermijdingsgedrag of tolerantie tot meer informele vormen van afhandeling en justitiële conflictbeslechting. De verschillende fasen van het transformatieproces van een conflict en de interveniërende partijen worden doorlopen op basis van het werk van geschillentheoretici als ABEL, FELSTINER en GALANTER. Maar aangezien deze rechtssociologische stroming uiting geeft aan een zeer positivistisch denken, heb ik de nodige kanttekeningen en bedenkingen gemaakt bij de toepasselijkheid bij conflicten met ondernemingen.

Samenvattend zou ik kunnen stellen dat het een studie is van twee conflicterende bewegingen: een vraag naar conflictoplossing van de slachtoffers en een houding van risicomangement van de ondernemingen. Het verdere onderzoek moest uitmaken of deze conflicterende beweging onder bepaalde voorwaarden toch tot een beweging in het belang van de slachtoffers kan leiden.

Deel II bestaat uit een weergave van het empirisch onderzoek dat uitgevoerd werd in de farmaceutische sector. Vanuit een feministische kritiek op het schijnbaar objectief karakter van onderzoeksresultaten, leidde ik het deel in met een uitgebreide verduidelijking van de methodologie van het empirisch onderzoek en alle moeilijkheden waarmee ik geconfronteerd werd tijdens het interviewen van de 75 managers, slachtoffers en interveniërende partijen. Omdat ik rekening houd met de impact van de onderzoekster op het onderzoek, wordt de objectiviteit sterk geresolveerd. Deze eerlijke beschrijving van de onderzoeksperikelen, is meteen ook een nuttige leidraad voor andere onderzoek(st)ers in het studiedomein.

Doel van het empirisch onderzoek was na te gaan hoe conflicten tussen slachtoffers van schadelijke farmaceutische activiteiten en de farmaceutische sector afgehandeld worden en welke factoren daarbij een rol spelen. Ik ging ervan uit dat de interne en externe bedrijfscultuur, -organisatie en -werking samen de basis vormen om het risicomangement uit te bouwen. Een groot gedeelte van het empirisch onderzoek werd besteed aan de studie van de sector waarbij ik twee verschillende invalshoeken hanteerde: een meer sociologische analyse van de organisatie en cultuur van farmaceutische ondernemingen en een systematische beschrijving van de verschillende fasen die een geneesmiddel doorloopt vooraleer het bij de consument terechtkomt. Uit de volledige studie van de farmaceutische sector blijkt dat deze sector een groot gedeelte van haar succes te danken heeft aan het sterke, wetenschappelijk gefundeerde imago dat het heeft uitgebouwd. Uit de kritische analyse van de verschillende activiteiten, blijkt het imago sterk af te wijken van de werkelijkheid die erachter schuilgaat. Ten tweede stelde ik vast dat de farmaceutische ondernemingen niet alleen handelen om risicomangement uit te bouwen. Doordat de sector zo sterk gereguleerd en gecontroleerd wordt, heeft het de loyaliteit nodig van alle private en publieke actoren die betrokken zijn bij de werking van de farmaceutische sector. Riscicomangement kan slechts uitgebouwd worden met de participatie van apothekers, artsen, de inspectiedienst, de wetgever, administratieve overheidsdiensten, artsen-academici... Samen vormen ze, wat ik noemde, het farmaceutische complex of een machtsblok van afhankelijke actoren die het risicomangement opbouwen en in stand houden.

In een derde hoofdstuk van het empirisch onderzoek bestudeerde ik vier concrete cases als illustratie van de werking van het farmaceutisch complex en als analyse van de wijze waarop slachtoffers een vorm van slachtoffercomplex gaan vormen als tegenbeweging. De bestudeerde cases bestonden ten eerste uit drie zaken waarbij slachtoffers ernstige schade opliepen door het innemen van een product (de amfetamineachtige eetlustremmers, de DES-zaak en de Dolantine S.-zaak) en ten tweede uit het conflict tussen de Zuid-Afrikaanse regering en farmaceutische ondernemingen over de impact van het patentrecht op de volksgezondheid.

Deel III van het onderzoek is het besluitende deel. In grote lijnen kan ik de resultaten van het onderzoek als volgt samenvatten. Het risicomangement van de farmaceutische sector is bijna onwrikbaar door haar medischekennismonopolie en de loyaliteit tussen de partners. Dat maakt het voor slachtoffers bijna onmogelijk om een conflict af te handelen. Ten tweede is het rechtssysteem niet aangepast om dergelijke conflicten op te lossen. Dat speelt in de kaart van de machtigste actoren in het conflict. Als afsluiter van het onderzoek heb ik de eerste stappen gezet

tot een alternatieve manier van conflictafhandeling, met name conflictafhandeling als discursieve praktijk. Deze emancipatorische vorm van conflictafhandeling is echter slechts mogelijk als de macht van het farmaceutische complex doorbroken wordt. Zolang het machtsblok blijft bestaan, is elke vorm van conflictafhandeling gedoemd om de belangen van de farmaceutische bedrijven te dienen.

Aangezien ik mij toegespitst heb op één sector, kon ik geen uitspraken doen over de toepasselijkheid van de resultaten op andere sectoren. Verder onderzoek binnen andere sectoren zal moeten uitwijzen in hoeverre dit een exclusieve situatie is dan wel een voorbeeld van de werking van de private sector in het algemeen.

Gudrun VANDE WALLE
(Promotor: prof. dr. Paul Ponsaers)